

INTERJÚ

FISCHER ANDREA

A fordítás kutatása kimeríthetetlen ihletforrás

Interjú Klaudy Kingával

Hármas évfordulót ünnepel idén Klaudy Kinga, az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének professzor emeritusa, ebből az alkalomból készítettünk vele interjút.

2023-ban van az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék megalakulásának 50 évfordulója, a „Fordítástudomány” című folyóirat létrehozásának és az évenként megrendezett fordítástudományi konferenciáknak a 25. évfordulója, valamint a Fordítástudományi Doktori Program létrejöttének 20. évfordulója. Hogyan kezdődött a pályája? Véletlenek sora, vagy netán a fordítás, a tolmácsolás, szerelem volt első látásra?

Inkább szerencsés véletlenek sorának nevezném. 1968-ban szereztem diplomát az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem, valamint orosz nyelv és irodalom szakon. Az angol nyelv és irodalom szakot csak később végeztem el. Amolyan általános jó tanuló voltam, tehát a kitüntetéses diplomám, amelyet akkor vörös diplomának hívtak, nem jelentett semmiféle elkötelezettséget. Nem is nagyon tudtam, mihez fogok kezdeni az egyetem elvégzése után. Az egyetemen csak egyetlen tanár tett rám nagyobb benyomást, Dolmányos István történész, akihez a diplomamunkámat írtam „Japán–magyar kapcsolatok a két világháború között” címmel. Az Országos Levéltárban őrzött követi jelentéseket és az akkori Külügyminisztérium Gazdasági és Politikai Osztályának levelezését olvashattam. Akkor éreztem először a kutatás izgalmát, hogy olyan iratokat lapozgathatok, melyeknek nagy része a maga idejében is titkos volt, és hogy ezekből az iratokból hogyan állnak össze Magyarország két világháború közötti külpolitikájának mozzanatai.

Hogyan lett a történelem iránti lelkesedéből a fordítás és a tolmácsolás?

Ez is a véletlenek köszönhető. Dolmányos István megkérdezte, nem lenne-e kedvem lefordítani a Gondolat Kiadónak Herzen leveleit? Nagyon megörültem, mert a fordítást izgalmas feladatnak találtam, és az is volt, mert egyáltalán nem tudtam, hogyan kell fordítani. Megértési nehézségeim nem voltak, mert akkoriban az orosz szakon

mindent eredetiben kellett olvasni (bizonyára most is), de azt nem tudtam, hogy amit magyarul leírok, az jó vagy nem jó, túlságosan szabad fordítás vagy túlságosan tapadok az eredetihez?

Ebben kitől kapott tanácsot?

Senkitől, de kaptam újabb és újabb fordítási megbízásokat, és ebből arra következtettem, hogy jól csinálom. Olyan munkahelyet kerestem, ahol napközben lehet fordítással is foglalkozni. Így helyezkedtem el az MTA Központi Kémiai Kutatóintézetének Könyvtárában.

Csak nem foglalkozott vegyészettel is?

Nem, de a kémiai könyvtárban ülve fontos dolgot figyeltem meg. Megláttam, hogy milyen az igazi tudományos kutatók munkája. Naponta bejárnak a könyvtárba „irodalmazni” (akkor hallottam először ezt a szót), és naprakészen követik szakterületük fejlődését. Nemzetközi folyóiratokban publikálnak angolul, nemzetközi konferenciákra járnak, kutatói ösztöndíjakat kapnak és fél éveket töltenek külföldi kutatóintézetekben. Ez az életforma egy bölcész számára akkoriban a 70-es években elképzelhetetlen volt, de nekem nagyon tetszett. Akkor még nem gondoltam rá, hogy egyszer majd én is bejárom a világot, még az Egyesült Államokban sőt Ausztráliában is fogok fordítástudományi előadást tartani.

De hogyan lett a fordítási gyakorlatból fordítástudomány?

Mivel azért a nyelvtanítást sem akartam abbahagyni, esténként tanítottam a TIT József Attila Szabadegyetem Budapesti Nyelviskolájában. Felnőtteket készítettem fel felsőfokú orosz nyelvvizsgára. A Budapesti Nyelviskola rendszeresen szervezett nyelvészeti továbbképzéseket a nyelvtanároknak, ahol olyan nyelvészek tartottak előadásokat, mint Szépe György, Dezső László, Hell György, Fülei-Szántó Endre, Hegedűs József, Telegdi Zsigmond, Kiefer Ferenc. Akkor ébredtem rá, hogy a nyelvészet, amelyet az egyetemen elég unalmasan tanítottak, milyen érdekes tudomány. Ezeken az előadásokon ugyanis a nyelvtudomány legújabb eredményeivel ismerkedtünk meg, amit az egyetemen akkor még nem tanítottak. Sőt bekapcsolódtam két alkalmazott nyelvészeti kutatócsoport munkájába is. Az egyiket Dezső László vezette, a kutatás témája a szituatív dialógusok és nyelvi szerkezetek kapcsolata volt. A másikat William Nemser, akkor hazánkban élő amerikai nyelvész vezette, és a különböző nyelvpárok kontrasztív nyelvészeti egybevetését végeztük. Általában nagyon érdekelt a kontrasztív nyelvészet, amely akkor élte virágkorát, és könnyen összekapcsolható volt, legalábbis első megközelítésben a fordítási problémákkal.

Így került kapcsolatba a tudományos kutatómunkával?

Igen, és ezt az új munkahelyem is elősegítette. Hegedűs József, akit ezeken a nyelvészeti továbbképzéseken ismertem meg, meghívott a Marx Károly Közgazdasági Egyetem Nyelvi Intézetének akkor alakuló Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékére tudományos segédmunkatársnak. Az MKKE Nyelvi Intézetében a 70-es évek elején pezsgő szakmai élet folyt. Hittek abban, hogy a modern nyelvtudomány eredményeinek felhasználásával hatékonyabbá tehető az idegen nyelvek oktatása. Havonta tartottunk

beszámolókat különböző nyelvészeti könyvekről, és nekem Revzin és Rozencvejg: *Tyeorija obscsevo i masinnovo perevoda* című könyve jutott, ami két szempontból is eldöntötte a jövőmet. Az egyik, hogy innen tudtam meg, hogy a fordításnak nemcsak gyakorlata, hanem elmélete is van. A másik, hogy Ferenczy Gyula akkor keresett tanárokat az ELTE-Bölcsészkarán 1973-ban induló Fordító- és Tolmácsképző Csoport (később központ majd tanszék) számára, és rám gondolt, mivel tudta, hogy fordítással is foglalkozom.

Hogyan zajlott a fordító- és tolmácsképzés megteremtése Magyarországon?

Mindent a nulláról kellett kezdenünk, és ez nagyon izgalmas volt. Posztgraduális képzést folytattunk először csak angol és orosz, majd német és francia nyelvből. Tehát jó nyelvtudású hallgatóink voltak. Nem voltak azonban tankönyvek, módszertani útmutatók, a technikai felszereltség hiányáról nem is beszélve. De ez akkor még nem okozott gondot, mert még a személyi számítógépek kora előtt voltunk, és mindenki mechanikus írógéppel írta a fordítását, sőt mivel több példányban kellett leadni a diplomafordításokat, még indigót is használtak a hallgatók. Tolmácsberendezésünk már lehetett volna, de a Ménesi úti kollégiumban, ahol első 17 évünket töltöttük csak nyelvi labor volt. Eltértek a vélemények abban, hogy kellene-e egyáltalán tankönyvek a fordító és tolmácsképzésben, vagy csak friss anyagból dolgozzunk. Én tankönyvpárti voltam, kezdettől a fordítói tapasztalatok összefoglalására, általánosítására törekedtem, és 1980-ban megjelent az *Orosz-magyar fordítástechnika* című tankönyvem a Tankönyvkiadónál.

Az oktatás, kutatás, tudományszervezés ritkán egyszemélyes, úttörő vállalkozás. Kik voltak a mentorai, akik segítették, támogatták a kezdetekben? Majd később, pályája különböző szakaszain?

Sok mentorom volt. Elsőként Papp Ferenc akadémikust említem, aki 1975-től minden évben rendezett Debrecenben russzisztikai konferenciákat, és én mindegyiken részt vettem. Tőle rengeteget lehetett tanulni, az ő pozitív visszajelzései segítettek abban, hogy az oroszról magyarra fordított szövegek sajátosságait szövegszinten írjam le, és bizonyos grammatikai jelenségek eltérő disztribúciójával és a téma-réma viszonyok eltolódásával magyarázzam, amit az ő terminusa nyomán „kvázihelyességnek” neveztem. Ebből írtam a kandidátusi disszertációm, amelyet 1981-ben védtem meg. Másodikként Szépe Györgyöt említeném, aki még a régi lila fedelű *Modern Nyelvoktatás* című folyóiratban leközölte cikkeimet, és kezdettől fogva bevont a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok (MANYE) munkájába, melynek alelnöke vagyok most is, de elnöki funkciót is betöltöttem 2008 és 2013 között. Éveken keresztül együtt szerveztük a MANYE éves kongresszusait, szakmailag és emberileg is nagy hatással volt rám a vele való közös munka.

Sokat köszönhetek Ferenczy Gyulának aki a Fordító- és Tolmácsképző Csoport vezetője volt, és ösztönzött arra, hogy minél többet járjak szakmai konferenciákra, és minél többet publikáljak. Hálás lehetek Gárdus Jánosnak a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Nyelvi Intézete vezetőjének, aki a 70-es évek elejétől minden második évben rendezett alkalmazott nyelvészeti konferenciákat, amelyek jó alkalmat adtak szakmai kapcsolatok kiépítésére. Később ezek a szakmai kapcsolatok vezettek

miskolci másodállásomhoz 1992 és 2006 között. És ha szabad személyes dolgokat említeni, sokat köszönhetek férjemnek Bart Istvánnak, aki már megismerkedésünkkor tapasztalt műfordító volt, és mindenben támogatott.

Említette kötődését a Miskolci Egyetemhez. Sok szeretettel gratulálok, hogy a Miskolci Egyetem nem olyan régen Doctor Honoris Causa (tisztyletbeli doktor) címmel tüntette ki.

A fordítóképzés és a fordítástudomány mellett mindig érdekelt az alkalmazott nyelvészet egyéb területei is, és ezért örömmel vállaltam el a feladatot, mikor 1992-ben meghívtak a Miskolci Egyetemre, hogy másodállásban vezessem az újonnan alapított Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékét. Ott megint átélhettem azt az élményt, hogy valamit a nulláról kell felépíteni. Kiváló kollégák vettek körül: Dobos Csilla, Simigné Fenyő Sarolta és Salánki Ágnes. Együtt alakítottuk ki a tantárgyi struktúrát, alapítottunk folyóiratot, akkreditáltattuk a négyéves önálló alkalmazott nyelvészeti szakot, amelyet aztán a bolognai folyamat megszüntetett, de a szak lényeges része, a fordítóképzés most is sikeresen folyik mesterképzési szinten. 2006-ig jártam le Miskolcra, de közben sokasodtak a teendőim az ELTE-n is, tehát tovább nem tudtam vállalni. Ezért a majdnem 15 éves miskolci tevékenységemért kaptam a díszdoktori címet.

Mi történt közben az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén?

A rendszerváltás óriási változásokat hozott az életünkbe. A Ménesi útról kiköltöztünk az Amerikai útra, ahol minden nyelvi csoportnak saját szobája lett, könyvtárunkat is kényelmesen el tudtuk helyezni és elkezdhattuk bővíteni. Lett saját számítógépes termünk, és a színházteremben helyet kaptak a tolmácsfülkék is. Mivel tudtuk, hogy a nálunk végzett hallgatóknak a nemzetközi piacon kell helytállniuk, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága (akkor még Szolgálat) segítségével felvettük a kapcsolatot az európai fordító- és tolmácsképző intézetekkel: az ESIT-el és University of Westminsterrel és egyeztetjük a tantárgyi struktúrát. A fő különbség az volt, hogy nálunk külön folyt a fordító és tolmácsképzés, és két idegen nyelv tudására volt szükség a bekerüléshez. A két idegen nyelv közül az első (a B nyelv) volt az, amivel mindkét irányban kellett dolgozni, a második (a C nyelv) volt az, amivel csak anyanyelvre (A nyelv) kellett dolgozni. Sok személyes egyeztetés után elkészült az új képzési terv, amelyet Brüsszelben is elfogadtak, és anyagi támogatást kaptunk egy európai uniós szabványok szerint működő konferenciaterem felszerelésére. Ebben a teremben indult meg az European Master in Conference Interpreting (EMCI) képzés, mely egy konzorcium részeként azonos elvek szerint dolgozott Európa minden országában.

Ezek a fejlesztések mind az Amerikai úton történtek?

Igen, még az Amerikai úton indult az EMCI-képzés, ide kellett beszorítani az új, óriási tolmácsfülkéket. Az 1998–1999-es tanévben itt rendeztük meg az első nagy konferenciánkat a tanszék megalapításának 25 éves évfordulója alkalmából, itt alapítottuk a *Fordítástudomány* című folyóiratot, amely máig is rendszeresen megjelenik. A konferenciasorozat is folyamatos, 2023-ban készülünk a tanszék megalapításának 50 éves évfordulójára. Nekem azért is fontosak ezek az évek, mert itt vettem át a tanszék vezetését 1997-ben. Ugyanabban az évben habilitáltam és védtem meg az akadémiai

doktori értekezésemet *A fordítás elmélete és gyakorlata* című munkámmal, amelynek különböző változatait azóta is tankönyvként használják az ország fordítóképző intézeteiben. 2000-ben neveztek ki egyetemi tanárnak.

Azóta, ha jól tudom, újra költözött a tanszék?

Valóban a 2000–2001-es tanévben a Tanszék átköltözött a Trefort-kerti kampusz „F” épületébe, ahol végre megfelelő nagyságú termet kapott a konferenciaberendezésünk, fejlesztettük a számítógépes termet, és könyvtárunk is méltó helyre került. Ez a könyvtár, amely most már kb. 1000 fordítástudományi művet tartalmaz, nagyon fontos lett 2003-ban, amikor elindult a Fordítástudományi Doktori Program, amelyben azóta 59 hallgató szerzett doktori fokozatot. A Trefort-kerti tartózkodásunk alatt ért el bennünket a bolognai folyamat, és attól kezdve évekig a fordító és tolmács mester szak képzési tervének összeállításán dolgoztunk, mert a mi tanszékünk létesítette a szakot, melyet azután egyre több helyen indítottak az országban. 2009-ben indult az első mesterképzési évfolyam, de a szakirányú továbbképzést is folytatjuk, sőt most a távoktatást is indítottunk fordításból. Illetve azt már nem én indítottam, hanem utódom, Horváth Ildikó, mert én 2013-ig vezettem a tanszéket. 2015-től pedig professzor emeritusként tanítok és vezetem a doktori programot.

Min dolgozik éppen, milyen tervei vannak?

Most is heti öt órában tanítok, a Covid alatt természetesen online módon tettem ezt. Ha valaki két tudományos folyóirat főszerkesztője, akkor egy percig sem kell azon gondolkodnia, hogy aznap mi lesz a programja. A *Fordítástudomány* című folyóiratot már említettem, de 2000-ben alapító főszerkesztőként létrehoztam egy angol nyelvű folyóiratot is, a címe *Across Languages and Cultures*. Az Akadémiai Kiadónál jelenik meg, és amióta létrehozták az elektronikus kéziratbenyújtási rendszert, özönlenek a kéziratok a világ minden tájáról. Második éve működik a rendszer, és ma érkezett be a 446. kézirat. Szerencsére, két szerkesztőtársam Károly Krisztina és Heltai Pál is kiveszik a részüket a munkából.

Ezen kívül rengeteg munkát ad a Fordítástudományi Doktori Program vezetése. Nagyon sok disszertációt kell olvasnom – menet közben vagy leadás előtt. Megéri azonban a fáradságot, hogy tanítványaim sikeresek, és az ország különböző egyetemen folyó fordítóképzést alapos elméleti tudással felvértezve tartják kézben. Az elméleti háttér is elősegíti, hogy a fordítás és a tolmácsolás igazi, megbecsült szakmává váljon. Az is nagy örömet okozott, hogy születésnapjaim alkalmából több emlékkönyvet is kaptam tanítványaim munkáiból Károly Krisztina és Fóris Ágota szerkesztésében. És változatlanul kutatok újabb és újabb témákat, írok tanulmányokat és tartok konferencia-előadásokat. Ha a terveimről kérdeznek, csak annyit mondhatok, hogy minél tovább szeretném ugyanezt csinálni.

A hármas évfordulóhoz ezúton is tisztelettel gratulálok, további sok személyes és szakmai örömet, jó egészséget kívánok! Köszönöm a beszélgetést.